

VYSOKÉ ŠKOLSTVÍ: ELITÁŘSKÝ SYSTÉM ČECHŮM ZATÍM NEVADÍ

Technické parametry

<i>Výzkum:</i>	<i>Naše společnost 2006, v06-03</i>
<i>Autor/ka výzkumu:</i>	<i>Petr Matějů a Petr Soukup</i>
<i>Realizace výzkumu:</i>	<i>Centrum pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV ČR</i>
<i>Zpracoval/a:</i>	<i>Petr Matějů a Petr Soukup</i>
<i>Otázky:</i>	<i>PO.47D, PO.48D, OR.176, OR.177, OR.178</i>
<i>Termín terénního šetření:</i>	<i>6.3. – 13.3. 2006</i>
<i>Počet respondentů:</i>	<i>1 076</i>
<i>Reprezentativita:</i>	<i>Obyvatelstvo ČR ve věku od 15 let</i>
<i>Výběr respondentů:</i>	<i>Kvótní výběr</i>
<i>Zveřejněno dne:</i>	<i>6. 4. 2006</i>
<i>Kód tiskové zprávy:</i>	<i>OR60406b</i>

Stručné shrnutí

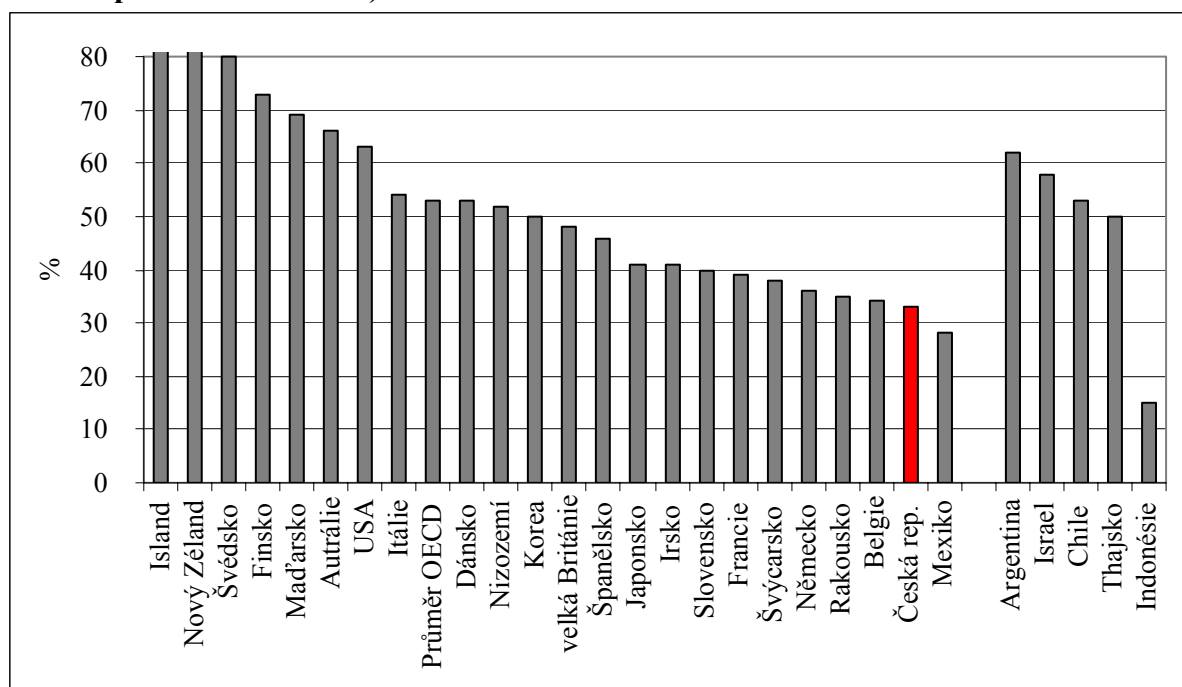
Situace vysokého školství a jeho reforma zejména v oblasti financování je námětem (nejen) politických diskusí. Na rozdíl od diskusí a námětů jsme se však reálné reformy zatím nedočkali. A co si o situaci v českém školství myslí samotní občané? Shrneme-li poznatky o českém vysokém školství, lze konstatovat následující. Přestože mezinárodní srovnání publikovaná například OECD nebo Světovou bankou ukazují, že ČR paří k zemím s nejmenším podílem vysokoškoláků v dospělé populaci a s nejnižším podílem vstupujících na vysoké školy z příslušné věkové skupiny, většina dotázaných se domnívá, že šanci studovat na vysoké škole má u nás dostatečné množství lidí. Zřejmě proto jsou občané s vysokým školstvím v ČR v zásadě spokojeni a reformy nevyžadují. Přitom ale připouští, že v přístupu k vysokoškolskému vzdělání u nás neplatí princip rovnosti šancí, protože jsou zvýhodněny děti vysokoškoláků, případně bohatých lidí se známostmi. Zavedení školného v některé ze sociálně únosných forem (tj. školné s možností půjčky nebo školné splácené až po ukončení studií) podporuje zhruba polovina populace (49 %), bezplatné studium na VŠ preferují dvě pětiny populace, zhruba 10 % lidí nemá na tuto věc názor. Případné zavedení finanční spoluúčasti studentů je vnímáno spíše jako pozitivní krok, který by umožnil nárůst počtu studentů a zvýšení jejich odpovědnosti. Poměrně velkou částí veřejnosti je ovšem finanční spoluúčast vnímána jako možná překážka studia pro studenty z rodin s nízkými příjmy.

Spokojenost s vysokým školstvím a potřeba reform

Ačkoli mezinárodní organizace neustále zdůrazňují, že české školství je málo otevřené (viz graf 1) a má výrazně selektivní charakter¹, česká veřejnost tyto problémy v podstatě nevnímá. Se stavem vysokého školství totiž vyjadřuje spokojenost zhruba 40 % populace, zhruba třetina obyvatel je nespokojena a zbylé občany (40 %) stav vysokého školství dle jejich vlastních slov nezajímá (více spokojeni jsou s vysokým školstvím lidé, kteří mají vysokoškolské vzdělání nebo absolvovali vyšší odbornou školu). V odpovědi na otázku, zda vysoké školství potřebuje reformy, se občané vyjádřili zhruba rovnoměrně ve prospěch i proti reformě (cca 1/3 občanů) a zbylá třetina uvedla, že se o reformu VŠ nezajímá (rozdíly z hlediska dosaženého vzdělání nejsou významné, jen obecně platí, že lidé s nižším vzděláním se o problematiku zajímají méně). Podrobné rozdělení odpovědí na celkovou spokojenost a potřebu reformy v oblasti VŠ uvádí tabulka 1.

¹ Nerovnosti v šancích na dosažení VŠ vzdělání pro děti rozdílného sociálního původu jsou u nás jedny z nejvyšších v zemích OECD. Více o tomto tématu je možné se dočíst v nedávno vydané knize Matějů, Straková a kol. 2006. *(Ne) rovné šance na vzdělání*. Praha: ACADEMIA; nebo v publikaci Matějů a Straková (2003). *Vyšší vzdělání jen pro elitu?* Praha: ISEA.

Graf 1: Mezinárodní srovnání participace na terciárním vzdělávání (součty podílů vstupujících do srovnatelných programů terciárního vzdělání v relevantních věkových skupinách v roce 2003)

Pramen: Education at a Glance 2005 (OECD)

Tabulka 1. Spokojenost s vysokým školstvím a potřebnost reformem v této oblasti (v %)

Odpovědi	Spokojenost s vysokým školstvím	Odpovědi	Potřebnost reformy
velmi spokojen	4	rozhodně souhlasí	8
spíše spokojen	37	spíše souhlasí	24
spíše nespokojen	16	spíše nesouhlasí	30
velmi nespokojen	3	rozhodně nesouhlasí	4
neví, nemá názor	40	neví, nemá názor	34
Celkem	100	Celkem	100

Jaké je české vysoké školství?

Češi jsou tedy s vysokým školstvím většinou spokojeni a nejsou výrazně nakloněni reformním krokům. Jaké je české vysoké školství dle názorů veřejnosti? Otázky, resp. výroky, za pomoci kterých je možné zodpovědět tuto otázku, byly formulovány takto²:

- Šanci studovat na vysoké škole u nás dostává dostatečné množství mladých lidí.
- Děti vysokoškolsky vzdělaných rodičů se na vysokou školu dostávají mnohem snadněji než stejně nadané děti méně vzdělaných rodičů.
- Skutečně kvalitní vysokoškolské vzdělání mohou svým dětem u nás zajistit jen bohatí.
- Bez známostí a protekce se u nás na vysokou školu vybranou dle vlastních představ dostane jen málokdo.
- Získání vysokoškolského vzdělání je jedna z nejlepších životních investic.

Výrazně nejvyššího souhlasu se dostává výroku o výhodnosti investic do vzdělání (nejrozhodněji s výrokem souhlasí osoby, které samy VŠ vzdělání mají). Z jiných výzkumů³ je známo, že vysokoškolské vzdělání je vnímáno jako investice, která přináší užitek jednotlivci i společnosti.⁴ I výzkum CVVM potvrdil, že česká

² Na všechny otázky se odpovídalo po úvodním pokynu: „Přečtu Vám několik výroků týkajících se studia na vysoké škole a Vy mi prosím řekněte, zda s nimi souhlasíte či nesouhlasíte, pomocí následující škály souhlasu či nesouhlasu: 1. Rozhodně souhlasí;

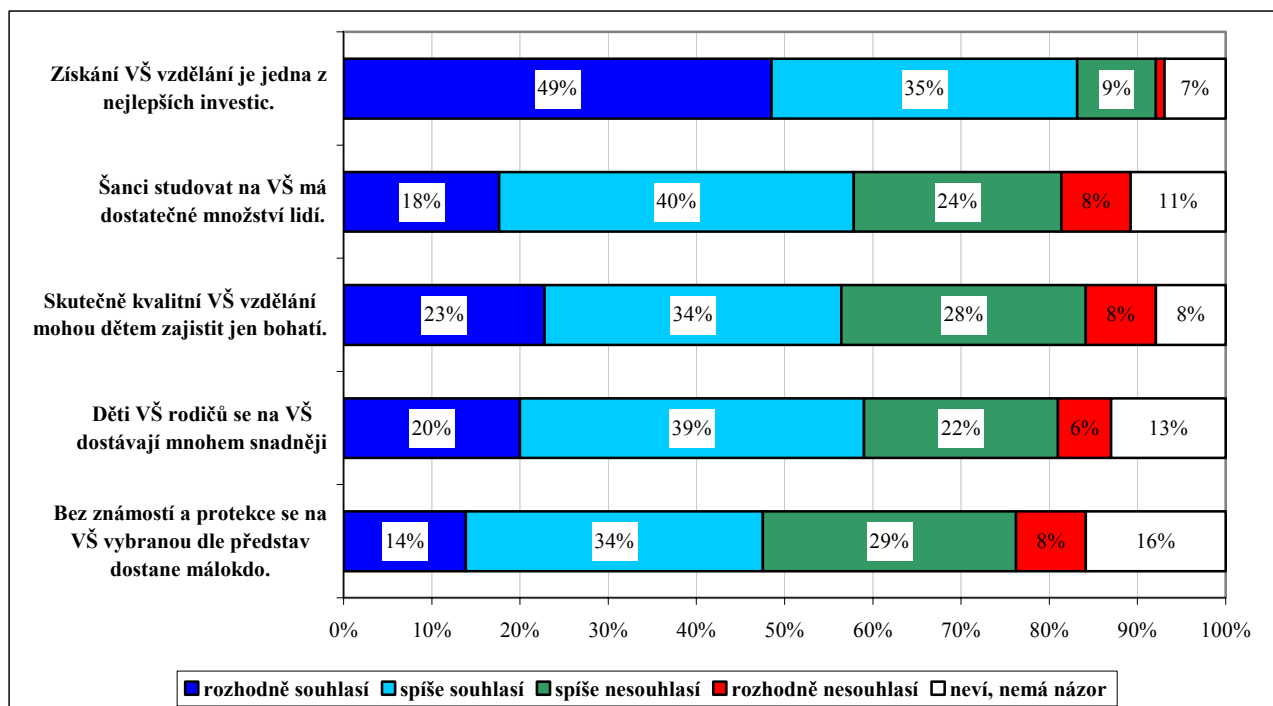
2. Spíše souhlasí; 3. Spíše nesouhlasí; 4. Rozhodně nesouhlasí.“

³ Jedná se o výzkumy CVVM a STEM z podzimu roku 2003.

⁴ Jde o “populární” vyjádření teze, že vzdělání je soukromým i veřejným statkem.

veřejnost považuje tuto investici za velmi výhodnou (souhlasí s tím více než čtyři pětiny populace). Většina populace (60 %) se přitom domnívá, že možnost studovat má u nás dostatečné množství lidí. Stejně velká část populace je ale přesvědčena o tom, že děti vysokoškolsky vzdělaných rodičů mají na dosažení VŠ vzdělání větší šanci než ostatní a více než polovina lidí souhlasí s tím, že skutečně kvalitní vzdělání je dostupné jen pro děti bohatých lidí. Podle téměř poloviny respondentů hraje roli v přijímání na „vysněnou“ vysokou školu protekce a známosti (resp. lidé souhlasí s tím, že bez nich to nejde). Zajímavé je, že zhruba polovina z těch, kteří se domnívají, že u nás už má možnost studovat dostatečné množství lidí, si současně myslí, že existují nerovné šance na dosažení VŠ vzdělání a že k přijetí na VŠ dle vlastních představ jsou třeba známosti a protekce. **System vysokého školství, se kterým je většina Čechů spokojena, je tedy i v jejich očích výrazně elitářský, spojený s výhodami založenými na vzdělání či majetku rodičů, na konexích a protekci.**

Graf 2. Názory na studium na vysoké škole (v procentech)

Modely financování studia a finanční spoluúčast studentů

Školné patří k nejkontroverznějším tématům nejen v debatách o vysokém školství, ale zřejmě české politiky vůbec. V tomto ohledu však Česká republika není výjimkou. Ve většině zemí, kde školné či jiná forma spoluúčasti studentů ještě nebyla zavedena, se vede diskuse podobná té, která již řadu let probíhá u nás. Ve výzkumech veřejného mínění je ale problém často ještě více dramatizován způsobem kladením otázek. Ačkoli téměř nikde na světě není školné zaváděno bez podpůrných sociálních programů (stipendia, půjčky, granty), nezřídka se ve výzkumech veřejného mínění klade otázka, zda respondent je či není pro zavedení školného, aniž se uvede, za jakých okolností by k tomu mělo dojít. Aby bylo zřejmé, v jakém kontextu dotazovaní v tomto výzkumu reagovali na jednotlivé otázky týkající spoluúčasti studentů na financování studia, uvádíme plné znění otázky nabízející různé modely financování (Box A).

Z tabulky 2 vyplývá, že **zhruba polovina české populace souhlasí se zavedením některé z forem školného** (průběžně placené s půjčkami či splácené po dokončení studia). O něco více než čtvrtina (28%) souhlasí s tím, aby možnost studovat dostali jen ti nejlepší, ale veškeré náklady studia zaplatil stát. Minoritní názor hovoří o financování vzdělání ze státního rozpočtu všem, kteří o studium projeví zájem a to i na úkor jiných oblastí (středního školství, zdravotnictví apod.). Připomeňme také, že průměrně 10 % osob nemá na financování VŠ žádný názor. Největší podporu spoluúčasti lze nalézt u osob s nejvyšším vzděláním a nejvyššími příjmy. Jak bylo možné očekávat, podporu školnému více vyjadřují voliči ODS a strany Zelených (cca 60 %), ale i voliči KDU-ČSL (50 %). Voliči ČSSD jsou v názorech na placené vs. bezplatné financování rozštěpeni na dvě poloviny, voliči KSČM preferují bezplatné vzdělání, zejména variantu s omezeným přístupem, tj. kdy studovat na náklady státu by měli jen ti nejlepší.

BOX A: Typy nabídnutých forem úhrad studia

Studium na vysoké škole je nákladné a společnost musí hledat způsob, jak uspokojit co nejvíce zájemců o dosažení vysokoškolského vzdělání a přitom neohrozit financování jiných oblastí jako například zdravotnictví, základního a středního školství, přidavků na děti, penzí atd. Proto se v souvislosti s rostoucím zájmem o studium na vysoké škole všude na světě hledají způsoby, jak studium na vysoké škole financovat. Který z následujících principů financování studia na vysoké škole byste považoval(-a) za nejlepší vy?⁵

1. Stát by měl umožnit bezplatné vysokoškolské vzdělání **všem**, kteří o něj projeví zájem, i kdyby to mělo znamenat, že bude méně peněz třeba na střední školství, zdravotnictví, sociální dávky nebo penze.
2. Studovat na vysoké škole by měli **jen ti nejlepší**, a těm by měl studium zaplatit stát.
3. Studovat by měl mít možnost každý, kdo chce a má pro to základní předpoklady. **Na začátku školního roku** by ale studenti měli zaplatit školné s možností získat od státu nebo od banky výhodnou studentskou půjčku.
4. Studovat by měl mít možnost každý, kdo chce a má pro to základní předpoklady. **Po ukončení studií** a dosažení určitého příjmu by absolvent určitou část nákladů na své vzdělání měl škole splácet v měsíčních splátkách odpovídajících jeho příjmu.

Tabulka 2. Ochota akceptovat různé formy financování (dle vzdělání a volené strany v procentech)

Studovat VŠ by měli:	Všichni	Vzdělání			Volená strana				
		Bez mat.	Maturita	VŠ	ODS	ČSSD	KDU	Zelení	KSČM
všichni, kdo mají zájem, ale je nutno ušetřit v jiných oblastech	14	14	15	8	12	13	14	9	19
jen ti nejlepší, zaplatí to stát	28	29	27	29	21	34	24	29	43
kdo chce, ale musí platit školné, s možností si vzít půjčku	27	24	28	37	40	26	21	27	15
kdo chce, ale musí po absolutoriu splácet školné	22	18	25	25	21	20	29	30	16
neví, nemá názor	10	16	6	1	6	6	13	6	7
Celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Potenciální implikace zavedení různých modelů finanční spoluúčasti

Jakou představu mají lidé o možných implikacích zavedení finanční spoluúčasti, jsme se pokusili zjistit pomocí pěti výroků. Otázky, resp. výroky, o dopadech spoluúčasti byly formulovány takto:⁶

- a) Zavedení některé z forem školného s možností získat studentskou půjčku by umožnilo studovat většímu počtu mladých lidí, kteří o studium stojí (souhlas 14 % + 46 %).⁷
- b) Zavedení některé z forem školného by vedlo k větší odpovědnosti uchazečů o studium v rozhodování o volbě oboru a délce studia (souhlas 27 % + 46 %).
- c) Zavedení kterékoli z forem školného by vedlo k poklesu zájmu o studium na vysoké škole, i kdyby existovaly studentské půjčky a sociální stipendia (souhlas 9 % + 30 %).
- d) Zavedení školného by omezilo vstup na vysokou školu dětem z rodin s nízkými příjmy, i kdyby byly k dispozici studentské půjčky a sociální stipendia (souhlas 25 % + 38 %).
- e) Zavedení spojení na vzdělání podobného stavebnímu spoření by v budoucnosti umožnilo studovat většímu počtu mladých lidí ze všech sociálních vrstev (souhlas 14 % + 44 %).

Česká populace je v otázce zavedení finanční spoluúčasti studentů rozpolcená stejně jako česká politika. Současně si ale uvědomuje, že tento krok by měl spíše pozitivní než negativní efekty. Tři čtvrtiny obyvatel si myslí, že zavedení školného by vedlo k větší odpovědnosti studentů (kteří budou méně střídat školy a prodlužovat řádnou dobu studia) a zhruba 60 % českých občanů souhlasí s názorem, že zavedení školného a půjček by umožnilo zvýšení počtu studujících. Totéž platí o případném efektu zavedení spoření na studium. V důsledku zavedení školného se lidé tolik neobávají poklesu zájmu studentů (tuto obavu vyjádřilo 39 % dotázaných). Pozitiva školného výrazněji oceňují osoby s vysokoškolským vzděláním a vyšším příjmem, v různých věkových skupinách se názory neliší. **Poměrně velká část populace (63 %) se ovšem obává, že zavedením školného by se ztížil vstup na vysokou školu dětem z rodin s nízkými příjmy.**⁸

⁵ Respondenti měli vybrat jednu z nabízených možností, popřípadě uvést, že nemají na tuto problematiku názor.

⁶ Opět bylo možno odpovědět na škále 1-4 (1. Rozhodně souhlasí; 2. Spíše souhlasí; 3. Spíše nesouhlasí; 4. Rozhodně nesouhlasí.)

⁷ První údaj představuje podíl těch, kteří „rozhodně souhlasí“, druhý údaj představuje podíl odpovědí „spíše souhlasí“.

⁸ Zde je třeba připomenout, že nerovnosti v šancích na dosažení VŠ vzdělání jsou u nás již dnes jedny z nejvyšších v Evropě i v rámci zemí OECD.